

A magyar „Szent-Iván” tanítása.

1. Keresztelő Szent János születésének, a keleti egyházban Szent Iván fölvételének napját, a protestáns népek midsummerday-ét, illetőleg midsummernight-jét egész Európában ünneplik vagy a közelmúltban legalább megünnepeítették. Junius 24-én, esetleg 21—25 közt, Francia-, Angol-, Skót-, Ir-, Olasz-, Német-, Spanyol-, Görög-, Oroszország és a finnek, észtek, cseremiszek stb. népei, Belgium, Skandinávia, Románia lakói, de különösen éppen szomszédaink: a cseh, szerb, albán, macedon szlávok, ausztriai németek stb., mind, nagyjában és egészében hasonlóan járnak el. Tüzeket raknak és azokon átugrálnak; közben párosítanak, mátkálnak, komálnak, jósolnak; gyümölcsöket és koszorukat dobnak a tűzbe; fáklyákkal járnak, tüzes kerekeket gurítanak, elteszik az elégett csonkokat vagy parazsat; különböző tárgyi és rituális előírásokat, illetőleg tabukat vesznek tekintetbe; és i. t. Igaza van tehát *Bellosics Bálint*nak, aki egy, az *Etnographia* 1902. évfolyamába írt, igen nívós dolgozatában térképpel is illusztrálta, hogy mihozzánk, Magyarországra, ennek a nyári napforduló ünnepnek szokásai szláv, kisebb részben talán germán révén kerültek. Csakugyan nem is az egész magyar nyelvterületen, csak bizonyos határrészekben (Szepesség és Palócföld, Bácska és Szeged környéke stb.) található fel. A magyar szentiváni rítusok kétségtelenül: általában „európaiak”; ahogy tudósaink régen látták, hogy a népünknel elterjedt legkülönfélébb babonák, szokások, jósjelek, hitek, kísértetmondák, meseanyag stb. szintén általában *nem* finnugor vagy török, egyszerűen európai eredetűek. Így hangsúlyozták például olyan ősieknak vélt maradványokról, mint a regölés, a vélt „sámánkodás” stb. — különböző címeken, de egyformán joggal — *Róheim Géza* és *Bálint Sándor* is „tökéletesen európai indogermán típus”-ukat és keresztény eredetüket.

Tévednénk mindamellet, ha ezt vagy a hasonló eseteket — túlegyszerűen — úgy könyvelnők el, mint egy-egy idegen hatás vagy a szomszédoktól való átvétel számtani eredményét. Elég egy elfogulatlan, a kordivat szemüvegét félretevő pillantás ezeknek a látszólag idegenektől „átvett”,

szentiváni ceremóniáknak eleven valóságára s meglepetéssel tapasztalhatjuk: e ceremóniák ép oly alkalmasak vagy arra talán még alkalmasabbak, hogy a magyar rituálé egyszerű való „magyar” vonásait, egyszóval esetünknek a sajátosan magyar karakterét igazolják. Sőt talán még egyebekre is. Előre kimondhatjuk nevezetesen, hogy éppen e jellegzetes magyar ünnep megfigyelése által nagyon könnyen bizonyulhatnak tarthatatlanoknak, illetőleg korrigálandóknak azok az egyoldalúan racionális szemléletű, általános konstrukciók is, amelyeket annak idején a XIX. sz. épített fel a ritus keletkezéséről, a hagyomány továbbéléséről stb. és amelyeket — jobb híjában — ma is sokan elfogadnak még.

2. Köztudomású, hogy az európai és nyomában a magyar tudomány milyen kevéssé tudta éppen ennek a fontos és elterjedt ünnepnek, főleg pedig középponti tűzceremóniájának eredetét, történetét és lényegét tisztázni.

W. Mannhardt és követői egy pogány Napisten kultuszából akarták levezetni és napvarázst láttak a máglyák rakásában, „durch welche die Vegetation hindurchgehen muss“. Ezzel szemben E. Westermarck, E. Mogk és sokan mások, másként, azt képzelték, hogy a jellegzetes cselekedetmódokat purifikációs gondolatok hajtják. Valójában mégis az ünnepet sem az előbbi felfogásnak termékenységi, sem az utóbbinak mágikus-praktikusan tisztító gondolata nem merítette ki és nem fejtette meg. Erre jellemző, hogy — például — J. G. Frazer, a tények leghivatottabb ismerője, hatalmas „Golden Bough“-jének 2. kiadásáig bizonyos mértékben azonosította magát Mannhardt felfogásával, de már a 3. kiadástól — a Napisten jelentőségének elejtésével — a tűz által való tisztítás gondolatát helyezte előtérbe; hogy azután — a lelki ismeretesen mérlegelt adatok nyomása alatt — csakhamar ennek az utóbbi álláspontjának a tarthatatlanságára is ráeszméljen. Mindenesetre: a néptudomány mai princepse a „Balder the Beautiful“ I. kötetének zárófejezetéig jutva, a maga második felfogásától is csak mint egy, csupán „more probable“ magyarázattal búcsuzik és mint harmadiknál köt ki egy újabb, egyeztető kísérletnél. Eszerint eredeti-primárius a szentiváni ceremóniák naputánzása, míg a lusztrációs gondolat másodlagos képzet volna. A baj csak az, hogy ez a felfogás sem véglegesebb vagy kielégítőbb természetesen, mint az előzők voltak.

A dolognak egyszerűen az a magyarázata, hogy a jó-hiszemű operátor az ilyenféle ceremóniákat eleve nem „hidegen“, azaz észokok alapján, tehát nem kifejezett céllal szokta cselekedni. Ellenkezőleg; a ritussá válандó cselekedetet döntően éppen csak az a körülmény minősíti ilyennek, hogy

nem pusztán a dolgok történeti síkjában és nem észindokok alapján, hanem szükségkép az értelem kétségbeesett csődjéből, főleg a lélek érző és törekvő tendenciáinak megmozdulásaitól hajtva szokott létrejönni. Megeshetik tehát mindenestre egy-egy kivételesen „gondolkozó“ fajta egyénnel vagy néppel, hogy ilyenfajta „ekstasisaiból“ felébredve és előző, logikus pillanataira emlékezve, ezt vagy azt az ok- vagy célgondolatot utólag belegondolja a maga, előzőleg szunnyadó logikával („sublogikusan“) végrehajtott cselekedetébe. S megeshetik majd főleg a már eleve józan kutatókkal, hogy kizárólag ilyen síkban próbálnak meg tájékozódni. Ennek ellenére bizonyos, hogy az értelem kategóriái a ritus lényegével szemben elvszerűen elégtelenek. Ugyanegy ritusról a megkérdezett egyének általában a legkülönfélébb magyarázatokat szokták adni, sőt (jellemzően) ugyanegy ember egyszerre vagy egymásután lesz többféle, esetleg valamennyi lehető magyarázatra hajlandó. Bizonyos egyszóval, hogy mindenki, aki — mint *Frazer*, *Mannhardt* és a többi pozitivistahistorikus irányú kutató, — az élet komplex síkjában élő jelenségeket kizárólag a megismerő ember formális-külsőséges mértékével igyekszik, illetőleg tudja csak méricskélni; mindenki, aki elhanyagolja a ritusokat létrehozó relativ egyéni erők, a nem-racionális lelki összetevők jelentőségét, eleve és elvszerűen alkalmatlan mértékkel mér és szükségkép távol marad a jelenségek valójától és lényegétől. A jobban látó „pozitivisták“ csakugyan, többször rá is eszméltek hibájukra. Így számol, például, éppen a mi ünnepünk alakulásával kapcsolatban *Frazer* kitűnő érzéke (többek közt „Adonis, Attis, Osiris“-ében, 207. k., 250. kk. ll.), a történeti-gondolatos alapfeltételek mellett — igen helyesen — az átvevő fél alkati hajlamának kiszámíthatatlan tényezőjével, pontosabban: rámutat ennek a szerepére is. Az ő generációja mindamellett, ennek legjobb belátása és szándéka sem tudott az ilyen megérzések valódi mélységének és jelentőségének felismeréséig s kivált módszeres kihasználásáig felemelkedni vagy (ahogy akkor képzelték) lesüllyedni. Eljutott kétségkívül annak az észrevételéig, hogy bizonyos „elemi“ (általános emberi) gondolatok a különböző civilizációk folyamán különböző egyéni alakokban szoktak megjelenni; de nem jutott el a belátásig, hogy a ritusok valódi lényege és élete elsősorban ilyen változó lélekalkatti tényezőktől van meghatározva. Nem mondhatta ki kereken, hogy az élő valósággal szemben a tisztán kognitív kategóriák — mint az ok és cél, eredet és fejlődés stb. kategóriái — lényegileg tehetetlenek.

3. Indokoltnak látszik e szerint, hogy a ritusok eleven valóságát a szokott evolúciós-racionálisnál megfelelőbb, azaz

kevésbé hamisító látásmóddal próbáljuk megragadni. Erre a látásmódra viszont éppen a magyar szentiváni ünnep rituáléja különösen alkalmas megtanítani. Kellő kritikával nézve ugyanis: e napnak *mondott* rituáléja (szöveg-hagyománya) szinte egyedülálló tanulságokat rejt; *cselekedett* ritusai pedig mindmáig annyira nyíltak és ellenőrizhetők, hogy a mondvasínált hamis felfogások ellen, illetőleg az igazi mellett legtöbb kilátással használhatók fel.

a) Énektöredékeink főleg Nyitra-vármegyéből, a zaborvidéki magyarság nyelvterületéről, de Szeged környékéről és máshonnan is, elég bőven akadnak; gazdagságuk emlékeztet a híres lett ligo-énekére. Köztük mindmáig azok a legjelentősebbek, amelyeket a nyitramegyei Kolonból még *Erdélyi János* adott ki a „Népdalok és Mondák“ III. kötetében. Legjelentősebbek, ha *nem* is abban az értelemben, ahogy tanúságaikat eddig szokták értékesíteni. Igaz nevezetesen, hogy a koloni, illetőleg zaborhegyi énekek közt akadnak, amelyeket más alkalmakkor nem énekelnek, tehát valóban olybá tűnhetnek, mintha egyenesen egy, a szentiváni tűzritushoz komponált ősi tűzgyújtó igének volnának az idők folyamán módosult és szétforgácsolódott maradványai. S igaz az is, hogy vannak e hagyományban egyéb, más tartalmú darabok is, amelyek részlet-egyezésekkel, konvergenciákkal stb. adhatnak tápot olyan feltevéseknek, mintha egykor amazokkal az ősieknak látszó tűzénekekkel a legszerveesebben össze voltak volna fűzve és csak később, bizonyos elmosó-feledtető okok hatása alatt estek szét, illetőleg atomizálódtak volna. Mégis ezekkel az evolúciós sorképzésre csábító mozzanatokkal szemben, észre kell vennünk, hogy jóllehet így az igéket, énekeket, varázsmondásokat a ritussal együtt született, azt kezdettől kísérő mozzanat gyanánt kellene elképzelnünk, — bennök feltűnően csupán késő keresztény hang csendül meg. És észre kell vennünk, hogy az egyéb, nem-koloni énekvidékekről előkerült maradványok mind, határozottan csak vaudeville-darabok: róluk eleve sem tehetjük fel, hogy egy eredeti, nagyobb kompozícióba bárhogyan is beletartoztak. Így viszont már méltán gyanakodhatunk: nem született-e az egész összefüggést-sejtés, a „hosszú“ „Szent Iván Énekének“ hite-híre pusztán külsőlegesen megismétlődő szavak és fordulatok vagy homályos mélység-látzatok alapjából; nem született-e kizárólag az asszociációktól félrevezetett gondolkozók, illetőleg a kutató tudósok képzeletében?

Eckhardt Sándor egy, a „Szent-Iván-Ének“ jellegzetes részdarabjának tartott tételről, az ú. n. virágdisputáról („virágok vetélkedése“) mindenesetre kimutatta, hogy ez irodalmi úton, szótársítás jogán, utólagos javaslatra került a szentiváni rituáléba, ahol szerencsés körülmények gyökerezették

meg úgy, mintha mindig szervesen odatartozott volna. Más esetekre vonatkozólag *Szent Iván Napja* c. tanulmányunk próbálta bizonyítani, hogy ilyenféle darabokat hasonlóképp csak a népi vagy tudós „gondolkozók” fűztek egységbe. Végül különösen *Kardos Tibor* kutatásai is megerősíthetnek feltevésünkben, hogy a koloni „töredékeknek” különös összetartozása nagy részében nem lehet több hamis látszattal. Az emberi gondolkodó mechanizmus, általában úgy van megteremtve, hogy az egymás mellett lelt dolgokat (itt: a lerögzített vándortételeket, népi betétdarabokat stb.) szerves egységbe nézze és a mutatkozó ellentmondásokat — a gondolkodásunk természetének megfelelő progresszív vagy (mint esetünkben) regresszív fejlődési-sorbafejtés által — igyekezzék kiküszöbölni. A népi életnek közönséges, csupán eddig kevésbé figyelembe vett jelensége, hogy sokszor egy éppen legkedveltebb alkalom, mint jegecesedési központ köré a legkülönbözőbb tartalmú dalok csoportosulhatnak. *Manga János* figyelmeztet pl., hogy Zsérén és más helyeken a Zoborhegy vidékén, a lakodalom eseményei közt az ősi dallamanyag legkülönfélébb, nem oda tartozó darabjai (kurucdalok stb.) foglalnak helyet; és ez így van máshol is hasonlóképpen. Eppen tehát Kolon, e vegyes nyelvű és fajjú, cseh-tót-magyar határvidék különös lelki alkattal bíró népénél, különösen nem szabad meglepőd-nünk. Itt nyilván csak fokozottabb alkalma kínálkozott a hamis asszociációknak, a féligértett és szükségkép félreértett szavakkal való etymologizálásnak, hibás-felületes fordítások alapján álló belemagyarításoknak, egyszóval a „sublogikus” logika működésének; és fokozottabb alkalma kínálkozott, hogy a tömegek is természetesen az ilyen alapokon született egyéni javaslatokra ugyanilyen módon „visszhangozzanak”. Érthető eszerint, ha éppen ezeknek a kolonvidéki daloknak tudós gyűjtői különösképp kaptak a már sokban előkészített játékon és még fokozottabb agymunkával siettek a leírásban merevített szövegrészleteket művésziesen csinált egységbe nézni. Ettől függetlenül mégis, bizonyosnak látszik, hogy Kolon környékén sem találták meg nyilván egy ősi, idővel „szétzüllött” Szent-Iván-Ének archetypusának maradványait, hanem a csak vélt egységet kívülről és utólag, a gondolkozók nézték bele az erre különösebben is csábító maradványokba.

Eredményünk tehát inkább negatív előjelű lett. A szent-iváni énekdaraboknak mai, a gyűjtők véletlen szerencséje és részben ízlése szerint ismert, esetleges állandéka nem lehet, ahogy ezt az evolúciós korszemlélet képzelte, egy volt, nagyobb egység (vissza)fejlődésének eredménye. E darabok jórészt, éppen fordítva, úgy látszik, lassanként, asszociációk mentén, ötlet- és egyvelegszerűen sorakoztak, illetve kerekedtek a szentiváni rituáléba.

4. Fent céloztunk rá, bár magától is értetődik, hogy az evolúciós elképzelés hibáját (b) a *cselekedett* szentiváni ritusok is ugyanilyen alkalmasan igazolhatják. Mondjuk például: a legfeltűnőbb tűzceremóniák, ahogy azok ma még magyar földön élnek vagy kevéssel ezelőtt éltek.

Ezeket a tűzrakásokat a közfelfogás — sokszor bizonytalanul, sőt ellentmondóan — vagy a pogány magyaroktól, vagy valamely szomszédos nép keresztény kultuszából, végeredményben esetleg az indogermán őskorból, úgy szokta származtatni, hogy bár túlélésük folyamán különböző formákba különböztek el, lényegükben mégsem mások, mint amaz egy ősfornának egyenes, csökevényyszerű folytatásai. Ezzel szemben az a valóság, hogy a tűztevések gyakorlatában nálunk semmi pogány vagy tót, német stb. idegen elem nem visz vezető-szerepet. Másfelől ami történik, idén még ugyanabban az emberben sem teljesen azonos a tavaly, máma nem a tegnap, most nem az előzőleg történekekkel; a felületesen azonosnak vett ritust valójában minden falu, sőt minden operáló egyéniség ugyanabban a faluban, mindenkor másként végzi, érezi és gondolja.

A hiba durván feltűnő. Amikor a közfelfogás egy ritusról mint „a” ritusról, amikor ennek határozott okairól, céljairól, jelentőségéről és hasonlóról beszél, ezt nem — egyedül helyesen — magának az élő jelenségnek, hanem — hibásan — gondolkozó mechanizmusunknak síkjában teszi. Hibásan, mert a ritusjelenségnek komplex vallósága és igazi fejlődésvonala mindig *teljes*, egyéni lelkektől, a léleknek nemcsak értelmi, hanem érzelmi és akarati erőitől is, végtelen számú árnyalatokban van meghatározva. Az igazi ritus eleve nem férhet be a tisztán érték kategóriák (cél, ok, tradíció stb.) szerint igazodó szemlélet Prokrusteságyába, ellenkezőleg: ilyen síkban minden lényeges jegye szükségképp elvértelenedik, lesematizálódik és meghamisíttatik. Ilyen síkban, mint valami torzító tükörben, kikerülhetetlen szükségszerűséggel tetszik folytatólagos fejleménynek, ami a valóságban mindig pillanat szerint újra születte pattant ki az operátorból és „ugyanannak”, ami a valóságban soha „azonos”-ként, mindig csak egyszer, az illető egyén és az illető helyzet sajátos jellege szerint, többé meg nem ismétlődve születhetett meg. Mindig újként még akkor is, ha a ritus végrehajtója véletlenül tud is az előzményekről, illetve azok, félig tudatos állapotában, elő is segítik a maga kifejezési formájának a megtalálását; és mindig másként még akkor is, ha az illető operátor akart vagy önkénytelen „intencionális magyarázata” — ahogy *Mühlmann* talán *Brentano* után nevezi — vagyis a bonyolult szimbolumérzések gondolatossá feloldása, látszólag ugyanazt hangsúlyozná; és i. t.

Igy tehát a „cselekedett“ ritusfajta is igazolják, — előbb *negatív* formában —: a rituális tettek nem lehetnek egészükben egy határozott kezdettől, mineműségtől, értelemtől, céltől, mint „the outcome of a definite train of reasoning“, meghatározva. Nem lehetnek annak ellenére sem, hogy a gondolkozó ember a ritust is, mint minden történést, legkönnyebben szükségkép a maga közönséges történeti-gondolati síkjában szokta tudatosítani. Soha a ritust mint szilárd konszisztenciájú, kifelé céltudatos mivoltú, teljes logikai beszámítás alá eső jelenséget, evolúciós elgondolásokkal maradéktalanul nem fogjuk átfoghatni és megfejthetni. Ebben viszont *pozitív* is már bentfoglaltatik: a mi szentiváni ritusainknak s általában minden eleven ritusnak, mindig a lélek érző-cselekvő síkjában, egy drámailag eleven, egyéni pillanatban — a megismerés („tudás“) összetevőjének legfeljebb „kikapcsolt jelenléte“ mellett — kell megteremtenie. Nem mondjuk tehát, hogy pl. egy szárazságprocessió, aratásünnep stb. keletkezésében — bizonyos helyeken vagy időpontokon — valami „gondolatnak“ is szerepe nem lehetne. Bizonyos azonban, hogy ezt a gondolatot a valósulás pillanatában a valósító gesztus többértékűségének, vagyis az ünnepies cselekvés misztikus peremének okvetlenül háttérbe kell szorítania; később pedig, ahogy a ritus elkerült keletkezési helyéről, időpontjáról és talajáról, — legalább is bizonyos emotionális hajlamú közösségek kebelében, — csak annál könnyebben lesz majd lehetséges természetesen, hogy az egyszer esetleg volt célgondolat halványsága a tettelemek foszforeszkáló bűbájának (az „ünnepi hangulat“-nak) fényében, teljesen is láthatatlanná válják.

A ritus hangsúlya — ennyit bizvást mondhatunk — sohasem a komplex egység tiszta ésszel mérhető vonásain, mindig csak egyes, biológiai-sublogikus értékű tettelemeken van. Ehhez képest viszont a ritus igazi lényegének is nyilván csak olyan felfogás fog megfelelni, amely elsősorban *ezeket* az oldalakat tekinti és honorálja, nem pedig a másodrangú gondolati momentumokat. De egy „ritusköteget“ is természetesen, aminő pl. a szentiváni-ünnep, nyilván épp ily helytelenül minősítettek akár Baál kultuszáért, akár purifikációért, akár szaporodásért és it. végrehajtottnak. Helyesen: egy egész ünnepet is mindig ugyanígy, csak mint sok határozatlan okon és céllal, néha már-már céltalanul, de elsősorban élettanilag, magáért az ünneplésért ünnepelet, szabad képzelünk.

5. Mindezek a tanulságok természetesen nem vonatkoznak kizárólag a ritus és ünnep *lényegére*. Az előzőkben tulajdonkép már bentfoglaltatik, hogy a mondott és cselekedett ritus, a ritusköteg, az ünnep *továbbélését* sem szabad törté-

neti síkban egyenesen fejlődve haladónak elképzelnünk, úgy ahogy azt a közelmúlt megszokta. Igaz ugyan, hogy „az emberek” — valamely rítus eredete felől megkérdeztetve, — rendszerint azt mondják, hogy az ősök institúcióit folytatták („már az apáink is így csinálták”). Am e kiprovokált magyarázatfajtnak nincs több alapja, mint hogy gondolkozó mi voltunk rendje szerint legkönnyebben éppen ez esett kézhez. Legfeljebb: ahogy eleve megengedtük, hogy a rítus létrejötte körül segítő szerepe lehet a régebbi rítusról való esetleges tudomásnak, úgy azt sem tagadhatjuk, hogy továbbélésében, azaz a rítus, ünnep periodikus megismétlődésében is lehet szerepe a hagyománynak (tudomásnak), illetőleg a történelmi tény emlékezésén alapuló folytatódásának. Elvégre, emberi tudástól és tradíciótól organizált közösségekben élünk. Egyébként, ahogy a rítus keletkezése körül is az a szerep, amely a vitális erők tényezője mellett az értelmi erőnek jutott, legfeljebb másodlagos lehetett, ugyanúgy egy rítus továbbélésének ténye sem multhat elsősorban a róla való tudáson és a reá való emlékezésen. Az emlékezés értelmi funkciójának ebben a folyamatban is szükségképpen másodlagos lesz a jelentősége. Hogyan és mennyiben? — értesse meg egy kis kitérés.

Bartók György „Ember és Élet” című bölseleti antropológiájának egyik, alapvető gondolata szerint „az ember belső megmozdulásait nem az ingerek, hanem elsősorban a lélekben mint organikus rendszerben kiütkező szükségletek és hiányok hajtják”. Az egyes individuumok rendszerként elképzelt egész organizmusa önmagában nyugszik, önmagában véve aktív és autonóm; végeredményben tehát semmi kívülről jövő „inger” a maga irányzata ellen nem érintheti, reá soha sem okozó, legfeljebb módosító befolyást gyakorolhat. Ennek megfelelően lesz az ú. n. emlékkép, illetve ennek bennünk való megjelenése is csak valamely organizált konstitúciónak, valami sajátosan egyéni öntudat rendszerező munkájának mindig *ad hoc* létesülő terméke. Végeredményben mindenki mindig másra, másként emlékezik (úgy ahogy nem is volna szabad emlékezetéről, inkább emlékező Én-ekről kellene beszélünk) és az „emlékezetből ismert” dolog felidéződését csak maga a teljes Én, a maga egyéni érdeklődésével és csak akként okozhatja, ahogy — bizonyos helyzetben és pillanatban — éppen ő érezi, képzei, szereti azt.

Ez a bölseleti felfogás azonban máris érthetővé tette, amit kerestünk. Így t. i. a régebbi szokásoknak, rítusoknak, ünnepeknek látszólag a hagyomány alapján történő ismétlődéseit valóban nem tekinthetjük többé pusztán a racionális-mechanikus emlékezés függvényének és számtani eredményé-

nek. Egy újított rítus is, mindaddig, amíg igazán élő rítusnak számít, szükségkép ugyanúgy fog mindig a teljes Éntől és mindig elsősorban a vegetatív lelki erők működésétől elindítatni, ahogy a ritussá válandó „első“ tett születését is (a gondolatossá tevőnek lényegtelenége mellett) elsősorban a lélek érzelmi és akarati motorainak hatásos működésére kellett visszavezetnünk. Hogy ez így van, talán még világosabban azok az esetek igazolhatják, ahol a rituselemnek, rítusnak, vagy ritusköteggnek a látszólagosan tudatos megismétlése nem az ősökre emlékezés útján, hanem egy idegen nép (szomszéd) példaátadásának közvetlen észrevétele alapján történt. Itt t. i. az elfogulatlan szemlélőnek alig lesz majd kétsége, hogy amikor egy nép valami a másiknál neki feltűnt mozzanatot reprodukálni látszik, azzal, hogy azt és éppen csak azt ismerte fel reprodukálandónak, tulajdonkép már produkált s az illető mozzanatot csakugyan mindig egész sajátosan, csak a neki visszhangzó új formában tudja „megismételni“, helyesebben visszaadni. Elég arra gondolkodni, amit *nem* viszünk tovább és *nem* veszünk át, vagy a felületes egyezések helyett a mélyen ülő különbségekre. Csak azt vehetjük és csak úgy vihetjük, ahogy megmozdulásunkat valamilyen irányban valami belőlünk támadó élettani hiányérzés eleve már meghatározta. *Minden* „ritusismétlés“ tehát — bátran mondhatjuk — csak akkor és úgy jöhet létre, ha egy teljes Én kezdeményezte; gondolkodó tudatosság vagy az emlékezés, hogy mások máskor is már hasonlóan cselekedtek, a magunk reagálási tendenciáit legfeljebb ha erősítheti. Ami mozzanatot nem így, nem a belső motor „indít“, az csak üresen tud egyet-kettőt fordulni és máris ellankad.

A magyar szentiváni rítusoknál e szerint soha sem történt — amit sokszor hittek — passzív-mechanikus lesüllyedés egy tőt, német stb. felsőbb rétegből („Oberschicht“) egy alacsonyabb „Unterschicht“-be, a magyarba. S ép ily kevésbé fordított irányban a magyarból a tótba. Ilyen esetekben a „magyar“ mindent csak a maga, belülről jövő hiányérzeteinek csábítása („belevívése“) fokáig és cselekvőn magához illesztve, tehát újjá és újra teremtve, úgy vett át szomszédjától, a szomszéd úgy a magyartól, hogy a tényt nem lehet már az „átvétel“ fogalmával kimeríteni. Így gondolja *Vossler* is, amikor azt vallja: a kultúra javai nem tanulhatók, azaz nem emlékező felidézés útján mechanikusan folytatódna, hanem újra-ébrednek bennünk; az emberiség mindig újra és újra kénytelen magának azokat megteremtteni. Sz ezt érte *Gerevich Tibor* is, amikor „A magyar művészet szellemé“-ről állítja, hogy ennek a szempontjából „nem annyira az átvétel nyers ténye, mint inkább átalakulása a fontos“.

6. Összefoglalva eredményeinket: a rítus és (mint egy rítus-közhely köré jegecesedett rítusköteg) az „ünnep“, tulajdonképp nem határozottan-tiszta okok alapján és nem világos célokra irányulva, hanem mint emberi, nemzeti, törzsi stb. „hiányérzetek“ ösztönös lereagálása jön létre, pontosabban: csak az lesz valójában rítussá és ünneppé, ami így jött létre. Egy rítus ismétlődései, illetve periodikus megismételtetései is nem a múlt eseté, az „archetypus“ megvoltának folyománya-ként, hanem azért következnek be, mert a régebbiektől lényegileg függetlenül, egészen belülről, egy-egy hasonló emberi helyzet állt elő és ennek a spontán kifejeződése szükségkép hasonlóan sikerült, illetve volt sikerülendő. „Átvétel“ csak a magunk visszhangos megdobbanása alapján és irányában mint tevőleges alakítás jöhet létre, „hagyomány“ csak — mindig változva — mint revival élhet.

Nincs helyünk itt e felfogásmód összes, messzekiható következményeire rámutatni, de különös termékenységét és gazdag előnyeit már néhány pontnak rövid érintése igazolhatja. Mindenekelőtt: ha a rítus számunkra alkati hajlamoknak függvénye, akkor ezeknek szükségkép kifejezője is, azaz természetszerűen könnyű következtetéseket enged az illető népi ethos legtitkosabb vonásaiba. Így lesz, érthetően, módunk az egyes magyar rítusokból mindig olyan differenciális vonásokat kibányászni, amelyek a mai magyart teszik „színné a népek palettáján“ — ahogy Széchenyi mondta —: színné szemben egyéb színekkel. Amennyiben pedig az idegenből való „átvételnél“ eleve a saját ösztönös hajlamainkba, legalábbis csirázó gazdagságunkba kell a gyökereit lebecsátania, egy átvett vonás átvétele, mint tény, mindig szükségkép *visszafelé* is áruolóan rávall bizonyos hasonló, apriori ott-lappangott, bár számunkra esetleg régen elmosódott és felismerhetetlen erőtendenciára: az eredményképletből az alap milyenségére lehet visszakövetkeztetnünk. Ha például alig egy-két századdal a magyarok letelepedése után már hírét halljuk hazánkból a keresztény szentiváni szokások elterjedtségének, ezt nyilván csak bizonyos megvolt előfeltételekkel tudjuk megmagyarázni. Kétségtelen ugyanis, hogy a pogány magyarok éppen ezeket a szokásokat csupán azért vették olyan könnyen és gyorsan át, mert saját hasonló irányulásukat már előzőleg hasonló reakciók (tűzrakás, -varázs stb.) hasonló külsőségeiben élték ki s ezek a reakcióformák azután — önkénytelen és önkényes átalakításokkal, természetesen — szükségszerűen provokálták ama látszólagos átvételt (valójában félreértő azonosítást), ami alapja lett, hogy a réginek vett új mélyen begyökerezessen. Vagy egy más példát véve: amilyen tarthatatlan az egysíkú elképzelés, hogy a regölés a sámánkodásnak valamely minta nyomán „keresz-

tényre-fordított“ folytatása volna, olyan meggyőző szükségkép a felfogásunktól kinált magyarázatom. Az elképzelés, hogy a ma minden ízükben keresztény regös-énekeink első befogadásának valami — nyilván félreérthető és a félreértés útján továbbvitt — útcsinálója volt az ősi sámánkodásban; s hogy azután ennek az alapnak meg az idegen ingernek az eredője — újabb, hasonló születési pillanatokban és ezeknek másult mozzanatai szerint — folyton még tovább is módosulhatott, természetesen. Csak azt nem szabad nyilván képzelnünk, hogy az eredetileg elindító alakzatot: az elfeledett ősi ritust, a félreértő formálgatások eredményéből, a mi szokásgyakorlatunk numifikálódott elemeiből hibátlanul és kétségtelenül helyreállíthatjuk. Soha azt, hogy az eredeti sámánkodás hogyan folyt le, pontosan és határozottan a mai vagy közelmúlti krisztianizált formákból nem tudhatjuk s ne is akarjuk megállapítani. Nem tudnók ezt akkor sem, ha különben az egyes esetből eleve nehéz következtetéseket népünk belső alkatának teljes ismeretével volna módunk támogatni; hát még hogy ez általában nem áll módunkban!

Vannak persze az új felfogásmódnak — a régi evolúciánálissal szemben — még további, igen messzeható módszertani előnyei is. Egyaránt meg tudja magyarázni például mind a látszólag változatlanul haladó folytatódásokat, mind a fejlődésnek amúgy érthetetlen, olyan „szeszélyeit“ is, mint mondjuk egy esetleg akár évszázadokig felhagyott fonál újrafelvévése és folytatása. Előbbieket úgy, hogy ilyen esetekben nyilván a népi alkat és helyzet a körülmények szerint érdemben változatlan (mozdulatlan) maradhatott; utóbbiakat azzal, hogy az alkatenergiák mindig csak megfelelő helyzetekben válhatván aktivakká, amennyiben ilyen helyzet bizonyos időn át véletlenül be nem következett, egyszerűen nem provokálódtak. Mindennél mégis fontosabb, ha azt is nyilván csak ez, a mi felfogásunk engedi meg, hogy *egyszerre* fogadjuk el érvényesnek a józan közfelfogást, amely bisz az Én vezető szerepében és a *Nietzsche* látszólag paradox tételét, amely szerint a Te régebbi az Én-nél; azaz, hogy *Nietzsche* tételét ellentételének kétségtelen igazsága ellenére is tartassuk. Elgondolásunk szerint nevezetesen a külső ingernek, tehát az idegennek ereje legfeljebb ha segítő mozzanatként a tudatosodást érintheti; döntő az lesz, *ami* tudatosodik: az Én-rendszer, amely befelé hiányérzetek mentén enged utat, kifelé mint rostarendszer, kizár és korlátoz. Így az az Én is, amely a Te hatásait, az ingereket „saját képére“ fordítgatva eszmél rá a maga teljes-pontos mivoltára, a maga részéről is valóban lehet, sőt szükségkép régebbi is lesz a Te-nél, ha másként nem, öntudatlanul. Ez a megismerés pedig leg-

kevésbé sem tekinthető pusztán elméleti játéknak: mind a társadalmi, mind az egyéni élet számos jelensége csakis ennek a különös összeműködésnek lehetősége által válik érthetővé. Így mingyárt a tény, hogy éppen a nagyobb nemzetektől elnyomott vagy a nemzetiségek közé ékelt kis népek és néptörédek szoktak — amazok által — legkönnyebben, leggyorsabban és legnagyobb mértékben a magok legsajátosb nemzeti tulajdonságaira tudatosítani. A tunguzok például még a család szociális egységének a tudatára is csak idegen népek gondolatainak hatása alatt jöttek rá, mindamellett, hogy a tunguz nép is természetesen a tudatosulandó családi egységnek öntudatlan gyakorlatában, abban, amire tudatosított, előzőleg kétségkívül benne élt. Egyéb, hasonlóértelmű s különösen az egyén-lélektan területén igen közönséges, igazoló példák keresését bizvást hagyhatjuk rá olvasóinkra.*)

Marót Károly.

* A fentiek előadásként hangzottak el a Budapesti Philológiai Társaság 1940. dec. 18-i felolvasó ülésén. — Egyes állításainknak netalán nélkülözött kifejtését és idézeteink teljesebb alakját főleg az Ethnographia-Népélet hasábjain megjelent következő dolgozataink adják: *Szent Iván Napja* (1939, 254—296 ll.); *Ritus és Ünnepek* (1940, 143—187 ll.) és *A magyar néprajzkutatás feladatai* (1940, 273—308. ll.).